

ELEK BALÁZS¹ – HÁGER TAMÁS²

A megalapozott tényállás és az indokolási kötelezettség összefüggései

Bevezetés

A bíróság a vádlott büntetőjogi felelősségéről a részletes szabályok által meghatározott büntetőeljárásban dönt.³ E folyamatban nagyon fontos a perrendnek megfelelően a tényállás megállapítása, annak helyessége. A büntetőeljárásban kiemelt jelentőséggel bírnak a ténykérdések, de a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) rendelkezéseinek megtartása is. A ténykérdéseket a jogalkalmazás során, különösen a büntetőeljárás fakultatív, jogorvoslati szakaszában el kell választani az eljárásjogi kérdésektől, de azoktól nem lehet függetleníteni, hiszen a ténymegállapítási folyamat részei, köztük a kardinális bizonyítás, és célja: a valóságú és optimális esetben az igazságot jelentő múltbeli esemény rekonstrukciója a törvény szigorú, sokszor eltérést nem engedő, részletes előírásai által rendezett.⁴ Tanulmányunkban a büntetőbíróság ügydöntő határozatának tényállását, megalapozottságát, megalapozatlanságát valamint az indokolási kötelezettség megszegésében megnyilvánuló eljárási szabálysértések összefüggéseit vizsgáljuk az ítélkezési gyakorlatban tükrében – az elméleti alapok megvilágítása után. A jogalkotói akarat, a törvények mindig a jogalkalmazásban nyernek értelmet és érvényesülnek, így különösen fontos a törvényes és reményeink szerint az igazságot is kifejező bírói döntéshez az ítélkezés

¹ PhD, dr. habil, DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, Debreceni Ítéltábla büntető kollégiumvezető.

² PhD, Debreceni Ítéltábla, tanácselnök.

³ A büntetőeljárás többalanyú és alakiságokhoz kötött folyamat, a büntetőjog érvényesítésének egyetlen útja, a törvény által erre feljogosított hatóságok és személyek cselekményeinek azon sora, mely célja annak megállapítása, hogy történt-e bűncselekmény, ki az elkövetője, akivel szemben a büntetőjogot alkalmazni kell. Lásd KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog 3., átdolgozott kiadás*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 16–17.

⁴ A Be. 163. § (2) bekezdése értelmében a bíróság a döntését valóságú tényállásra alapítja, mely döntést az Alaptörvény CXXVIII. cikk (1) bekezdése, a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bsz.) 13. § (2) bekezdése és a büntetőeljárás tételes rendelkezései szerint is indokolni köteles. Az indokolás tartalmi elemeit pedig a Be. 561. § (3) bekezdésének szabályai fogalmazzák meg. A tények és indokolásuk így értekeszerűen kapcsolódnak, de az azokhoz köthető hibákat el kell különíteni a revízió folyamatában.

folyamata, különös tekintettel a Kúria iránymutató gyakorlataira.

A büntető eljárásjogi tényállás és a megalapozottság kérdései

A ténykérdések a büntetőjogi felelősségre vonás alapkövei, melyekhez elsősorban a büntetőjogi szempontból lényeges múltbeli események, azok feltá-

rása, megismerése, bizonyítása és az ítéletben történő megállapítása tartoznak. A ténykérdések azért kulcsfontosságúak, mert meghatározzák a jogkérdéseket és magát a büntetőeljárás fő célját: a törvényeket megsértő személyekkel szemben a jogrend végső eszközét, „ultima ratióját” jelentő büntető (anyagi) jog alkalmazását, a büntetendő tett szankcionálását. Az elítéléshez vezető, az anyagi jogerőhatással és igazságerővel bíró ügydöntő határozat alapját jelentő ún. történeti tényállás⁵ megállapítása a bizonyítás lefolytatását követően a bíróság feladata, mely következik részben a részletes eljárásjogi szabályokból, de azon alkotmányos normából is, hogy a bíróság végzi az igazságszolgáltatást, azaz a bíróságé az igazságmonopólium.⁶

A tények, a ténymegállapítás, azok folyamata és a bírósági határozatban történő rögzítése nagyon fontos elemei a büntetőeljárásnak, az ítélkező tevékenységnek. Büntetőjogilag releváns tények, a törvényi tényállással összevethető ún. történeti tényállás nélkül a büntetőjogi felelősségre vonásra nem kerülhet sor, illetve ilyen tények nemleges volta a vádlott személy felmentéséhez vezet. Ilyen esetben is van viszont tényállás a vádban, melyet a bíróságnak vizsgálnia kell.

Mit is jelent a tényállás büntető eljárásjogi értelemben. A kérdés megválaszolása a törvényi szabályozás ellenére nem

⁵ A szorosan vett tényállás a Be. 561. § (3) bekezdés c) pontjának megfelelően a történeti tények büntetőjogilag releváns együttese, azaz olyan múltbeli esemény, történet, melynek büntetőjogi megítéléséről dönt a bíróság. E tényálláshoz kapcsolódnak az olyan meghatározó büntető perjogi intézmények, mint a tényálláshoz kötöttség, a megalapozottság, a megalapozatlanság és a ténybeli hibák javításának módjai, köztük az ügyet „megfordító” és hatályos törvényünkben egyre szélesebbé váló eltérő tényállás megállapítása (ténybeli nagyreformáció).

⁶ E körben lásd KIRÁLY Tibor: *Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli valóságról*, Közgazdasági és Jogi Könyvtár, Budapest, 1972, 220–221., valamint ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 50–51. Erdei rámutat, hogy az igazságszolgáltatás során el lehet jutni az igazsághoz, de nem minden ügyben. Király pedig kiemeli, hogy a téves ítéletben a jogerő sem alkot igazságot, ezért helyteleníti a „jogi igazság fogalom használatát”. Tanulmányunk nem tér ki részleteiben az igazság filozófiai és jogi értelmezésére, de úgy ítéljük meg, hogy a büntetőeljárásban törekedni kell az igazság, legalábbis a tények igazságának elérésére, mely kifejezi az ítélet igazságosságát is. Minden ügyben mindez viszont valóban nem érhető el. Ennek korlátját képezik az emberi megismerés határai és olykor az eljárást célszerűen és hatékonyan gyorsító, a hatályos törvényben élő egyes jogintézmények (bűnösség beismerése, korlátozott fellebbezés és korlátozott felülbírálat) is.

mindig egyszerű. A Be. 561. § (3) bekezdés c) pontja utal kifejezetten a tényállásra az ügydöntő határozat indokolásának tartalmi elemei között, mely szerint annak része a bíróság által megállapított tényállás. A törvény rendszeréből is megállapíthatjuk viszont, hogy a vádlott személyi körülményeire vonatkozóan megállapított tények és a határozat meghozatalakor jelentőséggel bír, korábbi büntetésekre vonatkozó adatok⁷ bár a tényálláshoz hasonlóan múltban lezajlott tényekből épülnek fel, perjogi szempontból nem osztják a tényállás sorát. Ennek nemcsak formai, rendszertani jelentősége van, hanem fontos joghatása a tényálláshoz kötöttség egyes eseteiben. A vádbeli cselekményről szóló ún. történeti tényállás ugyanis a korlátozott fellebbezésből⁸ eredő korlátozott felülbírálatnál első fokon rögzül, a másodfokú bíróság részéről nem változtatható meg [Be. 591. § (2) bekezdés a) és b) pont]. Ilyen esetben, ha a tényállás hibás, azaz alapvető törvényi tényállási elemet nem tartalmaz, a másodfokú bíróságnak nincs eljárásjogi eszköze ténybeli korrekcióra, ezen esetben felmentő ítéletet kell hozni álláspontunk szerint, vagy ha ez elmarad, a törvénysértő döntés orvoslására felülvizsgálati eljárásban kerülhet sor (BH 2023.60), ha annak feltételei fennállnak. Előfordulhat azonban álláspontunk szerint olyan helyzet, hogy szinte nincs, vagy kivételes a korrekciós lehetőség. Az emberölés büntettének kísérlete miatt indult ügyben az elsőfokú bíróság a bűnösséget be nem ismerő, súlyos beteg kiskorú gyermeket nevelő, nő vádlottat a vele szemben erőszakosan fellépő élettársa sérelmére késszúrással elkövetett emberölés büntettének kísérlete miatt [Btk. 160. § (1) bekezdés] 2 év, végrehajtásában 5 év próbaidőre felfüggesztett börtön fokozatú szabadságvesztésre ítélte. Az ítélet ellen kizárólag az ügyészség jelentett be fellebbezést a vádlott terhére a büntetés súlyosítása, végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása érdekében. A szankciós fellebbezés miatt korlátozott felülbírálatra került sor, a tényállás nem volt módosítható. Sem a vád, sem az ítélet nem tartalmazta, hogy a vádlott hívott orvosi segítséget a sértetthez, így az eredmény elmaradásában közrehatott, ezért javára az önkéntes-eredményelhárítás megállapítható lett volna és ezért cselekménye az anyagi jognak megfelelően életveszélyt okozó testi sértés büntettének minősülne [Btk. 164. § (1) bekezdés, (8) bekezdés 1. fordulat].⁹ Jelen ügyben nem arról volt szó, hogy a tényállás félreérthető vagy egy bizonyos tényállási elem tekintetében hiányos volt, hanem teljesen hiányzott a ténybeli alapja az egyébként bizonyított és igen fontos utócslekménynek. Kérdés, hogy ilyen esetben a felülvizsgálati eljárásban a tényálláshoz kötöttség szabályai lehetővé teszik-e anyagi jogi sérelemre hivatkozva a jogerős ítéletek hatályon kívül helyezését és új elsőfokú eljárás előírását. Az viszont nem vitás, a jogerős ítélet minősítésének törvényessége alapvető fontosságú, így a Kúria feloldhatja az anyagi jogból fakadó eljárásjogi kérdést, bár célszerűbbnek mutatkozna e részben részletesebb jogszabályi rendezettség.

⁷ Be. 561. § (3) bekezdés b) pont.

⁸ Korlátozott fellebbezésnek a Be. 580. § (3) bekezdés a)–c) pontjaiban írt okból bejelentett jogorvoslatot kell érteni (szankciót támadó fellebbezés, egyszerűsített felülvizsgálat tárgyát képező rendelkezések elleni jogorvoslat, a határozat indokait támadó fellebbezés).

⁹ Egri Törvényszék, 10.B.20/2020/50., Debreceni Ítéletábra Bf.I.132/2023/11.

Amint már utaltunk rá, a tényállás alatt az ún. történeti tényeknek és a terhelt ugyancsak bizonyítást igénylő személyi körülményeinek együttesét kell érteni, ugyanakkor annak nem részei a korábbi büntetésekre, intézkedésekre és az azok végrehajtására vonatkozó – a közhiteles bűnügyi nyilvántartásban rögzített, csupán megállapítást igénylő – adatok, így azok a felülvizsgálati eljárásban (vagy más, a felülbírálat során tényálláshoz kötött helyzetben) során módosíthatók.¹⁰

A tényállás megállapításához a bírósági eljárásban főszabályként bizonyításon keresztül visz az út. A ténymegállapító folyamat ezért a bizonyítástól nem választható el. Az eljárásjogi és a ténykérdések bár a revízió során elkülönült áttekintést igényelnek a perjogi lépcsőben, de leszögezhető, hogy a ténykérdések és az eljárásjogi kérdések annyiban is feltétlen szoros összefüggést mutatnak, hogy a Be. 592. § (2) bekezdés b) pontjában szabályozott részleges felderítetlenség általában bizonyítási hibából, olyan eljárás szabálysértésből ered, mely kizárja az adott bizonyítási eszközből származó bizonyíték felhasználását. Példa erre, ha elmarad vagy hiányos a vádlott kihallgatása során a terhelti, a tanúnál a tanúzási figyelmeztetés, vagy a szakértőnél a hamis véleményadás következményeire történt figyelmeztetés. Kisebb súlyú hibák a bizonyíték felhasználhatatlanságát általában nem idézik elő és orvosolhatók is az érintett perszakban, de ha erre nem kerül sor, akkor a másodfokú eljárásban kell a szabálysértést elhárítani, melynek tipikus módja a bizonyítás felvétele. A részleges megalapozatlanságnál a ténybeli okból való hatályon kívül helyezés kizárása a másodfokú bíróságot a korábbi szabályozásokhoz (1973. évi I. törvény, 1998. évi XIX. törvény) képest jóval nagyobb ténybírói szereppel ruházza fel (a jogfejlődés során egyre bővítve a ténybeli nagyreformációt, megteremtve azt a vádlott terhére is), melyet ellensúlyoz ellentétes döntésnél a kétfokú jogorvoslati rendszer, a harmadfokú eljárás. A harmadfokú bíróság ugyan elsődlegesen (az eredeti jogalkotói szándékból és a történeti hagyományokból eredően) a jogkérdések döntőbírója, de tapasztalhatjuk, hogy a jogalkotás bővíti a harmadfokú bíróság ténybeli döntési lehetőségeit is, mely jól nyomon követhető a 2022. évi LX. törvény általi módosításban, mely jogszabály 89. § (2) bekezdése a Be. 619. § (3) bekezdés a) pontjában és (3a) bekezdésében a másodfokú bíróság által megállapított tényállástól eltérő tényállás rögzítését a vádlott javára és az elsőfokú bírósági tényállástól eltérő részek kirekesztésével a bűnösség kimondásához vezetően a vádlott terhére is lehetővé tesz. Ezáltal nem vitásan már a harmadfokú bíróság is érdemi ténybeli reformációs felhatalmazást kapott egyaránt „in melius et in peius”. Ez kardinális változtatás, mely illeszkedik azon jogalkotói folyamatba, mely a másodfokú és a harmadfokú eljárásban is oldja a ténybeli kötöttségeket. E cél nyilvánvalóan az eljárások gyorsítása, célszerűsítése és az amúgy is csökkenő számú hatályon kívül helyezések további visszaszorítása. A változtatás üdvözlendő, mert a korábbi szabályozás egyes ténybeli helyzetekben a harmadfokú bíróságot a törvény [Be. 624. § (4) bekezdés] hatályon kívül helyezésre szorította, holott egyes fontos tények megváltoztatásával az ügy eldönthető lett volna.

¹⁰ Kúria Bfv.I.611/2019/20. Nem jelenti ugyanakkor a tényálláshoz kötöttség sérelmét a rendes jogorvoslati eljárásban a nyilvánvaló név- és számelírások helyesbítése, melyek a kijávitás keretében maradtak (Debreceni Ítéletábra Bf.I.335/2022/11).

A megalapozatlanság és az indokolási kötelezettség gyakorlati kérdéseinek, problémáinak elemzése előtt szükségesnek látjuk az egyes ténykérdések érintését mint: a tényállás megalapozottsága, megalapozatlansága, a megalapozatlanság kiküszöbölése és perjogi korlátjai, továbbá a ténymegállapító folyamatot kísérő bírói gondolati folyamat szerves részét alkotó bírói meggyőződés.

A bíróság döntését valóság-hű tényállásra alapítja.¹¹ Az ítéletnek, szorosabban véve az ítélet tényállásának, különösen a jogerős határozat esetén megalapozottnak kell lennie.

A törvény a megalapozottság fogalmát – pozitív formában – nem határozza meg, e kardinális eljárásjogi, de az anyagi jogi kérdéseket is sok esetben meghatározó jogintézmény fogalmi elemeit a törvényben részletesen szabályozott megalapozatlansági okok alapján lehet rögzíteni.¹²

A megalapozatlanság egyébként a modern magyar büntetőeljárás viszonylag fiatal jogintézménye, mert először az a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikket (a továbbiakban: Bp.) módosító 1949. évi XI. törvény általi módosítás által jelent meg. A ténybeli hibákat természetesen már a Bp. is ismerte, és azokhoz különböző jogkövetkezményeket fűzött,¹³ de a klasszikus értelemben vett megalapozatlansági okcsoport törvényi szabályozása a XX. századi jogfejlődés eredménye.

A ténybeli hiányosságok és más tévedések orvoslásának vizsgálata előtt szükséges annak tisztázása, hogy konkrétan mi a perjogi cél, azaz mikor tekinthető a tényállás a javítást követően, vagy eredendően megalapozottnak, mely alkalmas a tényálláshoz kötöttség eljárásjogi szabályának érvényre jutásához.

A megalapozottság összetett fogalom, de előre kell bocsátani, hogy a tényállás helyessége nemcsak törvényi kívánalom, hanem a tisztességes eljárás egyik garanciája, hiszen a büntetőeljárásban mindenkinek joga van a pontos tényállás megállapításához.¹⁴ Mindez elemi államhatalmi-társadalmi érdek és joguralmi biztosíték, hiszen ha a tényállás nem pontos, másképp fogalmazva nem felel meg a valóságnak, bár lehet esetleg a jogszabályoknak megfelelő, viszont nem igaz, akkor megkérdőjelezhető a bírói döntés igazságossága is, mely feltétlen elkerülendő.

A megalapozottság egyik meghatározó jellemzője a valóságnak megfelelés, melyet a hatályos törvény a valóság-hűséggel fejez ki. A büntető eljárásjogban a tényállás, különösen

a megalapozottság-megalapozatlanság kérdésköre a perjog más fontos jogintézményeihez (bizonyítás, az alapvető elvek, kényszerintézkedések, védelem) képest kevésbé vizsgált terület.¹⁵

A tanulmány, elsősorban a vonatkozó precedens jellegű határozatokra kitérve részletesen foglalkozik a tény- és jogkérdésekkel, különösen a megalapozatlanság-indokolási kötelezettség kettős perjogi (anyagi-eljárásjogi) aspektusaival, de elméleti oldalról is utalni kell rá, hogy a megalapozatlanság bár külön értékelendő, de nem választható el a határozat indokolásától és a bírói meggyőződéstől, hiszen a bíróság a megállapított tényekről az indokolásban ad számot, melyből megismerhető a bírót a döntéshez vezető bonyolult gondolati folyamat is.¹⁶

Később részletesen foglalkozunk az indokolás kötelezettséggel, az anyagi és eljárásjogi sérelemmel, de már itt szükséges előrebocsátani, hogy az ítéletalkotási folyamatban, a megalapozott tényállás feltárásában és rögzítésében igen hangsúlyos a bíró meggyőződése, melyet hűen kifejez a latin mondas: „Iudex est loquens”, azaz: „a bíró a törvény szava”.¹⁷

Cséska a megalapozottságot nemcsak az ítélettől (tényállástól), hanem a büntetőeljárás minden cselekményével és határozatával szemben elvárandónak tartja.¹⁸ Ezen álláspont mellett Király érvei is azt támasztják alá, hogy a megalapozottságnak fontos része a megalapozatlansági okok nemléte, a feltétele pedig a szabályos, törvényes eljárás.¹⁹

Ezen álláspontokkal magunk is egyetértünk azzal, hogy a megalapozottság főbb fogalmi elemeit a tényállás valóságnak megfelelése, a bizonyítási-tényállás-megállapítási folyamat törvényessége és a megalapozatlansági okok hiányai alkotják, megjegyezve, hogy a tettazonosság kereteit sem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen vád tárgyává nem tett tények törvényesen, megalapozottan nem bírálhatók el. Nem értve ide természetesen a felmentő ítéletet, amikor egyes esetekben vád tárgyává nem tett, a vádtól teljesen másként történést leíró eseményeket állapít meg a bíróság.²⁰

A hatályos törvény – a korábbi szabályozás alapján kialakult joggyakorlatot törvényerőre emelve – megkülönbözteti a fellebbezési (másodfokú) eljárásban kötelezően javítandó részbeni és a teljes, az elsőfokú ítélet mérlegelést nem tűrően hatályon kívül helyezéshez (kasszációhoz) és a korábban eljárt bíróság új eljárásra utasításához vezető teljes formáját. A részbeni megalapozatlanság fő négyes okcsoportja évtizedek óta változatlan: a részleges felderítetlenség, hiányosság, helytelen ténybeli következtetés és iratellenesség [Be. 592. § (2) bekezdés a)–d) pontok], mely hibákat a másodfokú bíróságnak orvosolnia kell, értelemszerűen akkor, ha nem rögzíthető kötelezően megsemmisítéshez vezető feltétlen eljárási szabálysértés.²¹

Ha viszont a tényállás teljes mértékben felderítetlen vagy teljesen hiányzik, akkor a Be. 592. § (1) bekezdés a) és b) pont-

¹¹ Be. 163. § (2) bekezdés. Megjegyezzük, hogy ez „erősebb” törvényi elvárás, mint az 1998. évi XIX. törvény (korábbi Be.) tényállás-megállapítási kötelezettségre vonatkozó, a 75. § (1) bekezdésébe foglalt rendelkezésre, mely a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására való törekvést írta elő. A hatályos törvény szerint a valóság-hűségre nem csupán törekedni kell, hanem biztosítani kell azt. A valóság és valóság-hűség ugyan nem szinonim fogalmak, de nyilvánvalóan azonos a fő tartalmuk. Más kérdés, hogy a gyakorlatban minden esetben mindez megvalósulhat-e a számos eljárási kötöttség, „könnyítés”, valamint a bizonyítás jellegéből, nehézségeiből adódó tényezők miatt.

¹² HÁGER Tamás: *A büntetőbírói ítéletének helytelen ténybeli következtetésből eredő megalapozatlansága*, Miskolci Jogi Szemle, 2018/1, 40.

¹³ Lásd Bp. 385. §-a, mely a súlyos ténybeli hibákhoz kasszációt fűzött. A tényállás bizonyítatlansága esetén pedig lehetőség volt arra, hogy királyi ítéletábrla bizonyítás felvételével „oszlassa el a kételyeket”. BALOGH Jenő – EDVI ILLÉS Károly – VARGHA Ferenc, *A bűnvádi perrendtartás magyarázata. I. kötet*, Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 1898, 65.

¹⁴ EDMOND, Gery – ROBERTS, Andrew: *Procedural Fairness, the Criminal Trial and Forensic Science and Medicine*, Sydney Law Review, 2011/33, 360–394.

¹⁵ MÓRA Mihály – KOCIS Mihály: *A magyar büntetőeljárás jog*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1961, 100–101., NAGY Lajos: *Fellebbezés a büntetőperben*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960, 204–205.

¹⁶ Lásd NAGY L. *uo.*

¹⁷ NÓTÁRI Tamás: *Jogi regulák és szentenciák latinul és magyarul*, Lectum Kiadó, Szeged, 2013, 73.

¹⁸ CSÉKA Ervin: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968, 297.

¹⁹ KIRÁLY *i. m.* 481.

²⁰ HÁGER (*A tényállás megalapozottsága a büntetőperben*) *i. m.* 150.

²¹ EBH 2019.B.9., BH 2019.220.

jának megfelelően teljes megalapozatlanságról van szó, melynek elhárítás módja: a támadott ítélet hatályon kívül helyezése és új eljárásra utasítás megfelelő iránymutatás mellett. E részben emeljük ki, hogy a hatályon kívül helyezés is a megalapozatlanság kiküszöbölésének eszköze, csak közvetett formában, az elsőfokú eljárás megismétlésével.²²

A megalapozatlanság részleges formájának orvoslására tehát van lehetőség, sőt azt orvosolni is kell a másodfokú, illetve szűkebb keretek és perjogi lehetőségek mellett a harmadfokú büntetőeljárásban (közvetlen javítás).²³ Ennek eszközeit a másodfokú eljárásban a Be. 593. §-ának rendelkezései szabályozzák részletesen, elhatárolva a kiegészítést és helyesbítést (ún. kisreformáció) az eltérő tényállás megállapításától (ténybeli nagyreformáció). A magyar másodfokú büntetőeljárás egyik legkardinálisabb változása volt a korábbi szabályozáshoz képest – a korlátozott felülbírálat kiterjesztése mellett – a ténybeli nagyreformáció megteremtése a vádlott terhére, mely, a bíróságok ténybeli szerepének eltolódásával járó hatásokat a harmadfokú eljárás egyenlítheti ki.

A megalapozatlanság megállapításához és kiküszöbölési kötelezettségéhez, lehetőségeihez kapcsolódva kell leszögezni, hogy a vád bizonyítása a vádlót terheli. A Be. 164. § (2) bekezdése értelmében a bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be. A (3) bekezdés pedig kimondja egyértelműen, hogy a bíróság indítvány hiányában bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles. Fel kell tenni a kérdés, hogyha nem köteles, jogosult-e, és miként alakul ez a másodfokú eljárásban, tekintettel a Be. 593. § (4) bekezdésére, mely szerint a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók, ha ténybeli hiba nyilvánvalóan a Be. 164. § (1) bekezdésében foglalt (vádlói) kötelezettség elmulasztására (a vádat alátámasztó bizonyítékok beszerzése, megvizsgálásukra irányuló indítványozás) vezethető vissza. Az eljárás feladatok megoszlásának azon értelmezés felel meg leginkább, hogy a bíróság indítvány hiányában egyáltalán nem köteles bizonyítani, sem a vádlott javára, sem terhére, és ez irányadó az elsőfokú és másodfokú eljárásban is, sőt ennek lehet harmadfokú konzekvenciája is.²⁴ Ugyanakkor az Alkotmánybíróság 20/2020. (VIII. 4.) AB határozatában foglaltakra és a bíróság valóságghú ténymegállapítási kötelezettségének elvére tekintettel a bírói gyakorlat törvényesnek tartja a tényállás tisztázása érdekében a hivatalból elrendelt bizonyítást is.²⁵ E bizonyítás törvényessége valóban nem kérdőjelezhető meg, azonban a hivatalból való bizonyíték beszerzése és megvizsgálása indítvány hiányában nem bírói kötelem ez pedig következik egyértelműen a Be. 594. § (4) bekezdésének szabályából, hiszen, ha kötelezettség terhelné hivatalból a bíróságot e körben, akkor formálissá válna a ténybeli módosításokhoz és a megalapozatlansághoz kapcsolódó ezen igen fontos sza-

bály, mely a gyakorlatban tapasztalataink szerint még mindig nem jelenik meg azon megfelelő nyomattal, amint azt a jogalkotó kívánta.

A másodfokú eljárásban ennek megfelelően eljárási korlátot jelent az ügyészégi indítvány hiánya a megalapozatlanság kiküszöbölése során, melynek másik akadálya pedig a már jelzett és a korlátozott felülbírálatból eredő ténybeli revízió kizártsága.

A ténymegállapítási folyamat és annak indokolása elméleti megközelítésben

A bírói döntéshozatal kételemű folyamat: ténnyel és joggal való foglalatosságból tevődik össze. Ez a két elem, bár egymásra következik, de egymástól világosan szétválasztható. A tény megállapítandó, a jog pedig alkalmazandó.²⁶ Ezen előfeltevés nem áll önmagában, hisz abban az ideologikus közegben helyezkedik el, amelyik a bírói döntést szillogizmusnak, vagyis a szabály s – a szabály eseteként – a szabály alá szubszumált tény premisszáiból adódó logikai következménynek tekinti.²⁷

A bírói ténymegállapítási folyamat elemzése kapcsán Varga Csaba a következő gondolatokat fejti ki: „A problémamegoldó gondolkodás logikájának régi igazsága, hogy az okfejtés valóságosan lezajló folyamata ellentétes irányú azzal, ahogyan az eredményét formálisan igazolják. Másképpen kifejezve, az axiomatikus (magyarázatra nem szoruló) eszményű levezetés a gyakorlatban nem az eredményhez vezető folyamat volta-képpen bizonyítására, hanem csupán a végeredmény utólagos ellenőrzésére szolgál. Ez pedig azt is jelenti, hogy a formális bizonyítás az intuitív belátással elért eredményekhez képest mindig utólagos. Következésképpen a döntés igazolása a normaszűrő ellenőrzésének és racionalizálásának az eszköze, nem pedig a döntés elérésének módja. Ugyanígy egyébként, ahogyan – mint ismeretes – a bírói indokolás sem az ítéleti rendelkezésben kicsúcsosodó gondolkodási folyamata kvázi-jegyzőkönyvszerű tükre, hanem csak és kizárólag az igazolás kvázi-logikai építményéé.”²⁸ Mindez persze felveti azt az örök kérdést, hogy az indokolásban a bíró a ténymegállapításig elvezető folyamatot írja le, azt, ahogyan oda eljutott, vagy az ügyiratok (és részben az előkészítő ülés alapján) dönt, és ezt követően már a bizonyítást is ebbe az irányba viszi. A bírónak a valóságghú tényállás megállapítására irányuló kötelezettségei közepette a vád és a védelem küzdelmében egyensúlyozva kell megtalálni azt a döntést, amit utólag majd – az indokolás keretében – kellően igazolhat mind logikailag, mind racionalizáló érvelés egyéb eszközeivel. Ehhez kapcsolódóan mondja Varga, hogy a jogalkalmazói döntések úgyszólván minden szintjén csak és kizárólag olyan döntéseket fogadnak el, amelyek – többnyire egy felsőbb szint megítélésének fényében – a döntések logikai és racionalisztikus igazolása iránt az adott kultúrában támasztott követelményeknek megfelelnek.²⁹

A határozatok indokolási kötelezettségével összefüggésben több kérdésünk is felmerülhet. Valójában kinek is indokol a bíró? A másod- vagy harmadfokú bíróságnak? Esteleg a felülvizsgálat során eljáró Kúriának? Vagy mindez visszafelé nézve

²² NAGY L. i. m. 258–259.

²³ EBH 2019.B.9., BH 2019.220.

²⁴ Debreceni Ítéletábrta Bhar.IV.662/2019/11. Az ügyben a másodfokú bíróság a felmentett vádlott bűnösségét bizonyítást követően eltérő tényállás megállapítása után állapította meg, azonban az ügyész a vád alátámasztására a felmentő elsőfokú ítélet ellenében bizonyítást nem indítványozott, ezért a harmadfokú bíróság álláspontja szerint a másodfokú, a törvénynek meg nem felelő bizonyítás eredményét ki kellett rekeszteni, ezáltal pedig az elsőfokú ítélet tényállása vált irányadóvá és így a vádlott felmentésének volt helye.

²⁵ EBH 2019.B.23.

²⁶ VARGA Csaba: A bírói ténymegállapítási folyamat természete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 18.

²⁷ VARGA i. m. 19.

²⁸ VARGA i. m. 57–58.

²⁹ VARGA i. m. 61–63.

is felvethető, ha azt kérdezzük, hogy a felsőbb bíróság az alsó fokon eljáró bíróságnak indokol? Hatályon kívül helyezés esetén feltétlenül, hiszen még iránymutatást is kell adnia a megismélt eljárásra. De valójában az indokolás fő rendeltetése, hogy a kialakult bírói meggyőződést érvekkel alátámassza, elkerülve az önkényes ítékezés lehetőségét.

A meggyőződés belső folyamatának kialakulását jogi normával nem lehet szabályozni, és ennek során jogi normával nem lehet elhatárolni az objektív jellegű tényezőket. A jogszabály legfeljebb arra lehet alkalmas, hogy tiltó rendelkezésekkel (például az elfoglaltság és a bíró kizárásának szabályozásával), valamint pozitíve előírt követelményekkel (például a megalapozottság kritériumrendszer, indokolási kötelezettség) ennek a belső folyamatnak a lényegéről – az ítélet indokolásában történő beszámolás útján – mint a magasabb szintű bírói fórumok, az ügyben érintett feleknek és a közvéleménynek ellenőrzési lehetőségét biztosítsa.³⁰

Az ügydöntő határozat indokolásába foglalt tényállás hibája mint anyagi jogi sérelem

Az indokolási kötelezettség megsértésére történő hivatkozás lehetőségét mint felülvizsgálati okot a 2006. évi LI. törvény emelte be az úgynevezett feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértések közé. Ezzel a hagyományos, mérlegelést nem igénylő abszolút eljárási szabálysértések felsorolásához egy olyan szabálysértés is társul, amelynek megállapítása bírói mérlegelést igényel. Nevezetesen annak megítélése, hogy az indokolási kötelezettség nem teljesítése mikor teszi felülbírálatra alkalmatlanná az ítéletet. Mindez természetesen kihatással volt a rendes jogorvoslati eljárásokban is az indokolási kötelezettség megsértésére alapított eljárási szabálysértések megítélésére.

Az intézmény bevezetése óta az ítélezési gyakorlat kidolgozta a mérlegelés szempontjait. Eszerint az indokolási kötelezettség megsértése nem az indokolás bármely elemének hiányát, hibáját jelenti, hanem annál szűkebb terjedelmű. Az apróbb, kisebb jelentőségű indokolási hiányosságok relatív eljárási szabálysértésként felülvizsgálat alapjai nem lehetnek.

Az indokolási kötelezettség megsértése tehát akkor eredményezett felülvizsgálatot is megalapozó eljárási szabálysértést, ha a támadott határozat indokolása tény- vagy jogkérdés kapcsán olyan mértékben hiányos, hogy abból nem állapítható meg, mire alapozta a bíróság a döntését.³¹

A hatályos Be. az abszolút eljárási hibát alapvetően relatív szabálysértéssé változtatta, és az indokolási kötelezettség megsértésének csupán azon esete maradt kötelező hatályon kívül helyezési ok, amikor a határozat rendelkező része és indokolása teljesen ellentétes.³² Mindez azonban nem változtat azon az eljárás dogmatikai alapfeltevésén, hogy milyen hibákat le-

het az indokolási kötelezettség megsértéseként mint eljárási hibát értékelni.

A legfőbb bírói fórum határozatai nyomán az indokolás rendeltetése egyfelől a döntés, tehát valamely rendelkezés (jogkövetkeztetés) ténybeli alapjának rögzítése [ami a tényállás], másfelől a döntéshozatali tevékenységről számadás [ami a tényálláson kívüli indokolás]. Előbbi a döntés alapossága, utóbbi pedig a döntéshozatal ellenőrizhetősége iránti elvárás teljesítését jelenti.³³

Előjáróban is szükséges arra rámutatni, hogy az ítélethozatal során felmerülő hibák szükségszerűen összekapcsolódnak egymással, az egyes hibák természetének azonban más a jogi megítélése, ami néha bírói határozatokban is keveredik. Az indokolási kötelezettség hiányossága alapvetően eljárásjogi hiba, hasonlóan a megalapozatlansághoz. Felülvizsgálati eljárásban (és immáron korlátozott felülbírálat esetén) természetesen más a helyzet, mert ott már rögzült a tényállás, így a tényállás megalapozottsága nem is vizsgálható.

Figyelemmel arra, hogy az ügydöntő határozatok indokolása tartalmazza a bíróság által megállapított történeti tényállást is, így nem lényegtelen, hogy annak hiányossága vagy hiánya értelmezhető-e az indokolási kötelezettség mint eljárási hiba keretein belül. Az irányadó bírói gyakorlat válasza ebben a kérdésben az, hogy az indokolási kötelezettség sérül, ha a tényállás és a tényálláson kívüli indokolás között, vagy a rendelkező rész (jogkövetkeztetés) és a tényálláson kívüli indokolás között van ellentmondás, eltérés, kétértelműség.³⁴ Ehhez képest az indokolási kötelezettség megsértése nem az indokolás bármely elemének hiányát, hibáját jelenti, hanem annál szűkebb terjedelmű.³⁵ Ha a tényállás valamely rendelkezés ténybeli alapját nem rögzíti, önmagában kétértelmű, vagy a tényállás és a rendelkező rész (jogkövetkeztetés) eltérő, akkor az már anyagi jogi sérelem.³⁶

A Be. 451. § (1) bekezdése alapján a határozat – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – bevezető részből, rendelkező részből, jogorvoslati részből, indokolásból és záró részből áll. A Be. 451. § (5) bekezdése pedig rendelkezik az indokolás elemeiről. Az indokolás részét képező (történeti és személyi vonatkozású) ténymegállapítások, valamint a jogkövetkeztetések hiányossága, hibája tehát anyagi jogi sérelem.³⁷

Azt követően, hogy az indokolási kötelezettség megsértése abszolút (mérlegelést nem tűrő) hatályon kívül helyezési ok lett, a Kúria felülvizsgálati eljárásokban rendszeresen rámutatott arra, hogy az indokolás részét képező (történeti és személyi vonatkozású) ténymegállapítások, valamint a jogkövetkeztetések hiányossága, hibája anyagi jogi sérelem. Az indokolás rendeltetése ugyanis egyfelől a döntés, tehát valamely rendelkezés ténybeli alapjának rögzítése, másfelől a döntéshozatali tevékenységről számadás. Előbbi a döntés alapossága, helyessége, utóbbi pedig a döntéshozatal ellenőrizhetősége iránti elvárás teljesítését jelenti.³⁸

³³ Kúria Bfv.III.953/2012/34.

³⁴ BH 2008.323., 2009.352., 2010.117., 2010.243., 2012.32., utóbb még ugyanez: Kúria Bfv.II.881/2022/2., Legf. Bír. Bfv.III.868/2012/14., Kúria Bfv.II.928/2022/3.

³⁵ BH 2012/32.

³⁶ BH 1998.110., 2001.518., 2004.102., 2010.324., 2013.55., 2016.238., Bfv.III.742/2008/14.

³⁷ Kúria Hkf.III.331/2022/41. [BH 2022.318]

³⁸ Legf. Bír. Kúria Bfv.III.927/2010/4. szám.

³⁰ NAGY Lajos: Ítélet a büntetőperben. A büntetőbírói döntési tevékenység problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 250–264.

³¹ BH 2010.117.

³² Be. 609. § (2) bekezdés d) pont, 608. § (1) bekezdés f) pont

Mindez tehát azt jelenti, hogy abban az esetben, ha a tényállás valamely rendelkezés ténybeli alapját nem rögzíti, önmagában kétértelmű, vagy a tényállás és a rendelkező rész (jogkövetkeztetés) eltérő, akkor az anyagi jogi sérelem, mivel az a bűnösségre levont téves következtetéssel jár.³⁹ Ehhez képest az indokolási kötelezettség megsértését egyrészt az jelenti, ha az indokolás nem, vagy nem az elégséges és szükséges mértékben tartalmazza, hogy a bíróság mit vett számba, mit mérlegelt, illetve értékelte ténymegállapítása, jogkövetkeztetése végett. Ilyenkor ugyanis ellenőrizhetetlen a ténymegállapító és döntési tevékenység, tehát az ítélet felülbírálatlan, ami a régi Be. szerint eljárási okból történő hatályon kívül helyezést eredményezett.⁴⁰ Kétségtelen, hogy ezen eljárási ok tekintetében eltérő a helyzet attól függően, hogy a bíróság fellebbezés vagy felülvizsgálati indítvány alapján jár el. A másod-, illetve harmadfokú bíróságnak ugyanis (bár korlátozottan és különböző mértékben) módja van a tényállás kiegészítésére, így bizonyíték mérlegelésére, míg felülvizsgálat során erre nincs törvényi lehetőség.

Ehhez képest felülvizsgálatban közömbös, hogy lényeges tény a bíróság bizonyítékokat értékelő tevékenységének eredményeként nincs a tényállásban, vagy azért, mert rá vonatkozó bizonyításfelvétel sem történt meg, vagy pedig azért, mert a bizonyításfelvétel megtörtént ugyan, de eredményének mérlegelése, illetve a ténymegállapítás elmaradt (utóbbiak egyaránt a ténymegállapító tevékenység hibái, ekként a megalapozatlanság esete).

Felülvizsgálatban mindez tehát közömbös vagy pedig anyagi – és nem eljárási – jogi okot alapozhat meg. Felülvizsgálatban a hiányzó ténymegállapításnak a tényállásszerűség szempontjából lehet jelentősége, a nem koherens, önellentmondásos tényállás pedig szintén anyagi jogi sérelemként vizsgálható.

Ha tehát a bíróság a rendelkezést alátámasztó tény rögzítésével adós marad, akkor hiányozni fog a rendelkezés ténybeli alapja. Például járművezetés ittas állapotban bűncselekmény esetén elmulasztja az ittaság tényének feltüntetését. Lényegében ez olyan helyzet, mintha például csalás elkövetését úgy állapítaná meg a bíróság, hogy leírja a banktól felvett kölcsön és a meg nem fizetés tényét, de nem rögzítené a jogtalan haszonszerzési célzatot szolgáló tévedésbe ejtés (tévedésben tartás) tényét.⁴¹

Ebből az következik, hogy ha a tényállásból nem következik a terhelt bűnössége, felülvizsgálati eljárásban az a Be. 663. § (1) bekezdés a) pontja szerinti anyagi jogi szabály megszegése miatti hatályon kívül helyezési ok. Ez a helyzet akkor áll elő, ha a jogerős ítéletben megállapított tényállás alapján releváns jogi tényekre nem vonható egyértelmű következtetés és ebből következően a Kúriának a felülvizsgálati eljárásban nincs törvényes lehetősége arra, hogy a felülvizsgálati eljárásban irányadó tényállás mellett megnyugtatóan állást foglaljon a terhelt büntetőjogi felelősségének kérdésében, ami anyagi jogi szabálysértés, és a Be. 648. § a) pontja szerinti felülvizsgálati ok.⁴²

Ehhez hasonlóan, a tényállás és a rendelkező rész összhangjának hiánya nem az eljárási szabályokat (az indokolási kötelezettséget), hanem a büntető anyagi jogot sérti.⁴³

Indokolási kötelezettség és megalapozatlanság

Az indokolási kötelezettség felülbírálatra alkalmatlanságot eredményező megsértését határozottan el kell különíteni az ítélet ténybeli megalapozottságától vagy megalapozatlanságától, és ez utóbbit eredményező bizonyítékértékelési hibáktól. Az indokolási kötelezettség akkor teljesül, ha az ügydöntő határozat tartalmazza a határozatok indokolásának törvényben felsorolt kellékeit, és azok alapján pontosan nyomon követhető a bíróság tényleges értékelő tevékenysége; azaz megállapítható, hogy az érdemi döntés szempontjából jelentős bizonyítékot a bíróság miért vetett el vagy miért fogadott el. Az értékelő tevékenység eredménye, annak érdemi helyessége vagy helytelensége azonban már nem az indokolási kötelezettség teljesítésének a kérdése, hanem az ítélet megalapozottságát érintő kérdés, ami az előzőekben kifejtettek szerint a felülvizsgálati eljárásban vitássá nem tehető.⁴⁴ A peres alapeljárásban azonban főszabály szerint vizsgálendő.

A Kúria már a korábbi büntetőeljárás törvény hatálya alatt rámutatott arra, hogy a megalapozatlanságot és az indokolási kötelezettség hiányát mint eljárási szabálysértéseket határozottan el kell különíteni az irányadó tényállás anyagi jogi hibáitól.⁴⁵ A Kúria ugyanezen elvi tételt a hatályos Be. alatt is megismételte, ismételtén rámutatva arra, hogy az indokolási kötelezettség hatályon kívül helyezést eredményező megszegését határozottan el kell különíteni a megalapozatlanságtól, ami a hatályon kívül helyezés önálló törvényi oka, feltéve, hogy az a Be. 592. § (1) bekezdése szerint teljes körű, és csak ebben az esetben hatályon kívül helyezési ok.⁴⁶ A Be. 592. § (2) bekezdése szerinti részleges megalapozatlanság azonban minden esetben a másodfokú, illetve – a Be. 625. § (4) bekezdésében írt esetet kivéve – a harmadfokú eljárásban küszöbölendő ki. Ezen határozatban is kiemelte azt, hogy az indokolási kötelezettség teljesítése csak megalapozott, illetve megalapozottá tett tényállás tekintetében vizsgálható; amennyiben ugyanis tények megállapítása hiányzik, úgy az azokra vonatkozó indokolás sem kérhető számon. Ebből pedig az is következik a Kúria határozatai szerint, hogy téves elméleti alap a részbeni megalapozatlanság és az indokolási kötelezettség megsértése mint eljárási szabálysértés közötti összefüggés bármilyen alátámasztása.⁴⁷

Peres eljárásban az indokolási kötelezettség hibáival „szemben a tényállás megállapítását illetően a hiányosságok az ítélet megalapozatlansága körében kerülnek értékelésre, az ott írt,

³⁹ BH 1998.110., 2001.518., 2004.102., 2010.324., Bfv.III.742/2008/14.

⁴⁰ Bfv.III.868/2012/14.szám (BH 2014.103) (Az ekkor hatályos régi Be. szerint az indokolási kötelezettség nem teljesítése a régi Be. 373. § (1) bekezdés III. pont a) alpontja alapján jelentett eljárási hiba miatti hatályon kívül helyezési okot.)

⁴¹ Legf. Bír. Bfv.II.161/2014/5.

⁴² Ez az álláspont jelenik meg következetesen például a következő kúriai határozatokban: Bfv.II.767/2018/7., Bfv.II.781/2018/8., Bfv.II.857/2018/9.,

Bfv.II.779/2018/4., Bfv.II.795/2018/14., Bfv.I.88/2019/6., Bfv.II.395/2019/11.

⁴³ Bfv.II.881/2022/2.

⁴⁴ BH 2017.108, Bfv.III.396/2016/10., Bfv.III.1.527/2016/2.

⁴⁵ Kúria Bt.III.1.311/2017/12. [BH 2018.B8.].

⁴⁶ Be. 610. §

⁴⁷ Kúria Bt.III.1.311/2017/12. [BH 2018.B8.], Kúria Bt.III.1.436/2018/8. [EBH 2019.B.9.].

illetőleg a 610. § szerinti eljárásjogi következményekkel”.⁴⁸ Ha a másodfokú bíróság a felülbírálat eredményeként ítéletében az elsőfokú ítélet részleges megalapozatlanságát és az indokolási kötelezettség teljes körű megszegését tapasztalja, akkor a felülbírálat az eljárási szabályok megtartásának ellenőrzését követően a tényállás megalapozatlanságának kiküszöbölése, majd az indokolás pótlása folytán végezhető el. A hatályos Be. rendszerében a részleges megalapozatlanság a másodfokú eljárásban törvényi kötelezettségként kivételt nem tűrően kiküszöbölendő, annak nincs mennyiségi korlátja.⁴⁹

„A bizonyítékok felülmérlegelésének tilalma [Be. 593. § (2) bekezdés] nem a megalapozatlanság kiküszöbölését korlátozza, hanem az első fokon lefolytatott bizonyítást védi. A tényállás hiányosságának pótlása, felderítetlenségének megszüntetése, az iratellenesség kiküszöbölése, avagy a téves helyett a helyes ténybeli következtetés levonása az elfogadott bizonyítékból nem esik a felülmérlegelés tilalma alá, hanem az éppen a megalapozatlanság orvosolásának törvényes eszköze, amelyet a Be. 593. § (1) bekezdés c) pontja kifejezetten alkalmazni rendel arra az esetre is, ha az így módosított eltérő tényállás a felmentett vádlott bűnösségnek megállapításához vezet. Ez nyilvánvaló összefüggésben áll azzal, hogy ilyen esetben a Be. 615. § (2) bekezdés a) pontja megengedi a másodfokú ítélet elleni fellebbezést is, ellentétben azzal, ha a mindkét fokon egyezően bűnösség vagy a büntetőjogi felelősség hiánya kerül megállapításra.”⁵⁰

A megállapított tényállás megalapozatlansága a ténymegállapító tevékenység, nem pedig az arról számot adó indokolás hibája. A tényállás nem az indokolástól lesz megalapozott. Ezért amíg a tényállás megalapozatlan, addig az indokolási kötelezettség teljesítésének vizsgálata valójában közömbös, ha pedig nincs lehetőség a megalapozatlanság kiküszöbölésére, akkor okafogyott.⁵¹

A felderítetlenség a tényállást megalapozó bizonyítási folyamat fogyatékoságát jelenti:

a) valamely jogilag releváns tényre nem folyt le bizonyítás, vagy nem teljeskörűen folyt le,

b) formálisan történik bizonyításfelvétel, de releváns kérdések tisztázatlanok maradnak,

c) egy releváns bizonyítékforrás hiteltérdemlőségének megállapításakor követ el logikai hibát a bíróság.

A „hiányos tényállás” (vagy hiányzó tényállás) lehet a felderítetlenség következménye, de lehet attól független is. Ekkor a büntető anyagi jog szempontjából releváns tények hiányoznak a megállapított tényállásból, vagy nincs tényállás megállapítva.

Az „iratellenesség” akkor áll fenn, ha az iratok olyan egyértelmű, valamely tény fennállását vagy fenn nem állását perdőntő módon igazoló bizonyítékot tartalmaznak, amelyet a bíróság nem vett figyelembe a tényállás megállapításakor.

A tényből tényre következtetés hibája azt jelenti, hogy a közvetett bizonyítás nem megfelelő.

Az indokolás hatályon kívül helyezéséhez vezető mértékű hiányosság

A Kúria az 1. BK vélemény C. pontjában a régi Be. 373. § (1) bekezdés III. a) és b) alpontjaihoz fűzött értelmezésének 2. pontjában kifejtette, hogy az indokolási kötelezettség megsértése fűződhet ténykérdésekhez és jogkérdésekhez. A ténykérdésekkel kapcsolatos indokolási kötelezettség megsértése egyrészt nem azonos a megalapozatlanság kérdésével, másrészt akkor tekinthető elmulasztottnak, ha „nem állapítható meg belőle, mire alapította a bíróság a döntését”. A jogi indokolási kötelezettség megsértése hasonlóképpen akkor áll elő, ha „nem állapítható meg belőle, még jogi következtetés útján sem, hogy milyen jogszabályon alapul valamely büntetőjogi főkérdésben hozott döntés” – és ezáltal mindkét esetben meghiusul az érdemi felülbírálat. Ennek megfelelő azon ítélkezési gyakorlat is, hogy az indokolási kötelezettség megszegése csak akkor eredményez feltétlenül hatályon kívül helyezést és felülvizsgálatot is megalapozó eljárási szabálysértést, ha a megtámadott határozat indokolása tény- vagy jogkérdés tekintetében oly mértékben hiányos, hogy abból nem állapítható meg, a bíróság mire alapozta a döntését.⁵²

Az indokolási szabályok megsértése nem jelenti azt, hogy az szükségszerűen az ügydöntő határozat hatályon kívül helyezéséhez fog vezetni. Annak feltétele, hogy az indokolás nem teljesítése vagy hiányossága az ítélet felülbírálatát a büntetőjogi főkérdések körében érinti és a hiányosság a másodfokú eljárásban nem pótolható.⁵³

Kivételes esetekben azonban kétségtelenül előfordul a határozatok indokolásának olyan mértékű hiányossága, hogy az nem reparálható a másodfokú bíróság részéről.

Az indokolási kötelezettség teljesítése – rendeltetéséből és természetéből fakadóan – annak a bíróságnak a kötelezettsége, amelyik a ténymegállapítást végzi, ezért alapvetően és meghatározóan az elsőfokú bíróság kötelezettsége. A másodfokú bíróság nem pótolhatja az elsőfokú bíróság belső meggyőződésének bemutatását, mivel az nem sajátja. A másodfokú bíróság csupán ellenőrzi, nem pedig kitalálja az elsőfokú bíróság helyett annak gondolatmenetét. Mindebből fakadóan a bizonyítékok egyenkénti és azok összehatásukban történő értékelése az elsőfokú bíróság joga és kötelessége. Az indokolási kötelezettség megsértése körében végzett javítás tehát arról szól, hogy valami hiányzik, azonban az elvégzett javítás csak abban az esetben minősül pótlásnak, ha az az adott alapirányhoz kapcsolódik, ellenkező esetben már nem pótlás, hanem valami új vagy más tartalom létrehozása.⁵⁴

„Az indokolási kötelezettség hiányosságai azonban csak az elfogadott bizonyítékoknak megfelelően, azok irányának megfelelően pótolhatók.”⁵⁵ Előfordulhat például, hogy az első fokon eljáró bíróság által megállapított tényállás a számadatok

⁴⁸ BELEGI József: A másodfokú bíróság határozatai LXXXIV. fejezet, a Be. 609. § (2) bekezdés d) ponthoz fűzött magyarázat, 1245. oldal.

⁴⁹ Be. 593. § (1) bekezdés.

⁵⁰ Kúria Bhar.III.1.436/2018/8. [EBH 2019.B.9.].

⁵¹ Kúria Hkf.III.331/2022/41. [BH 2022.318].

⁵² Kúria Bfv.II.206/2018/5., EBH 2011.2387.; EBH 2010.2210.; BH 2014.10.

⁵³ Belegi i. m. 1245.

⁵⁴ Kúria Bhar.II.1.491/2021/10.

⁵⁵ Uo.

tekintetében a tényállás tekintetében áttekinthetlenné válik, amely számításainak szöveges magyarázatát nem adja. Ilyen esetben mutatott rá a Kúria arra, hogy megfejtethetlen, hogy a táblázatok mely számadatait értékelte az elsőfokú bíróság az egyes tényállási pontokban az elkövetési érték megállapításakor, de annak szöveges rögzítése sem történt meg. Mindezen hiányszavak az indokolási kötelezettség olyan fokú megsértéséhez vezettek, mely a másodfokú felülbírálat során nem lett volna korrigálható. A másodfokú bíróság ugyanis nem reprodukálhatja az elsőfokú bíróság gondolkodási folyamatát, és nem állapíthatja meg annak eredményét az erre köteles elsőfokú bíróság helyett.⁵⁶

Az indokolási kötelezettség megsértése esetében az érintett anyagi jogi rendelkezés alaposságának kérdése közömbös. Sérelmet egyrészt az jelent, ha a határozatból nem állapítható meg, hogy a bíróság mit vett számba, mit értékelt következtetése, mérlegelése során, ilyenkor ugyanis ellenőrizhetetlen a ténymegállapító és döntési tevékenység, tehát az ítélet felülbírállhatatlan, másrészt az, hogy másról szól a rendelkezés, mint az indokolás.

Ennek megfelelően ki kell fejteni a bírósági döntést alátámasztó érveket, és a kizárt álláspont cáfolatát. Ha az indokolás nem teljes, vagy nem ellentmondásmentes, az hatályon kívül helyezési okot jelenthet, az ilyen indokolás ugyanis nem rendeltetészerű.

A ténymegállapítás kapcsán az vizsgálható, hogy a megtámasztott határozat indokolásában az eljáró bíróság leellenőrizhető és elégséges módon számot ad-e a tényállás megállapításához vezető mérlegelő tevékenységéről.⁵⁷

Ha a bizonyításvétel teljes, és logikai hibáktól mentes, de mégis marad ellentét két bizonyíték között, és ezt a bíróság nem oldja fel, az már az indokolás fogyatékoságát, és nem a tényállás megalapozatlanságát jelenti. Az indokolási kötelezettség megsértése a megalapozatlanság esetein kívüli problémákat jelentheti csak, nevezetesen, ha a bíróság nem ad meggyőzően számot arról, hogy miért fogadott el egyes bizonyítékokat hitelt érdemlőnek, másokat pedig miért nem, az indokolásból nem ellenőrizhető az összességében történő mérlegelés okszerűsége és teljessége.⁵⁸

„A bizonyítékok felülmérlegelésének tilalma annyit jelent, hogy a fellebbviteli bíróság nem dönthet másként egy bizonyíték hitelességéről, mint ahogyan azt az elsőfokú bíróság tette. Így nem mondhatja például azt egy, az elsőfokú bíróság által elfogadott tanúvallomásra, hogy azt nem fogadja el, és az annak alapján megállapított tényeket mellőzi a tényállásból, illetve nem egészítheti ki vagy módosíthatja az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást egy általa el nem fogadott tanúvallomás vagy vallomásrész alapján. A másodfokú bíróságnak tehát az elsőfokú bíróság által elfogadott bizonyítékokat kell alapul vennie; attól – megalapozott tényállás esetén – akkor sem térhet el, ha saját meggyőződése esetlegesen eltérő. A tényállás módosítása (ideértve: az eltérő tényállás megállapítását is) csak az elsőfokú bíróság által elfogadott bizonyítékok alapján történhet.”⁵⁹ Az elsőfokú bíróság által megállapított bizonyítást érintő ügyiratok alapján a tényállás mó-

dosítása valójában nem más, mint ugyanazon bizonyíték alapján olyan további, az elsőfokú bíróság által nem megállapított ténynek a megállapítása, amit az elsőfokú bíróság figyelmen kívül hagyott, azonban a vádlott büntetőjogi felelősége szempontjából releváns (ide nem értve azt, ha az elsőfokú bíróság kifejezetten rögzítette, hogy az adott tény tekintetében a szóban lévő bizonyítékot nem fogadja el).⁶⁰ Azt azonban az ügydöntő határozat történeti tényállásán kívüli indokolásában kell és lehet rögzíteni, hogy melyek azok a bizonyítékok, amelyeket az elsőfokú bíróság nem fogadott el. Az egymásnak ellentmondó bizonyítékok feloldásáról is itt kell számot adnia. A másodfokon eljáró bíróság így lesz abban a helyzetben, hogy az esetleges részleges megalapozatlanság kiküszöbölésekor az elsőfokú bíróság által elfogadott bizonyíték alapján korrigálja a tényállást.

Téves ténybeli következtetés esetén is az elfogadott bizonyítékból történő, a logika szabályainak meg nem felelő ténykövetkeztetést helyesbíti a jogorvoslat tárgyában elbíráló bíróság.

Különös jelentősége van a következtetések helyességének közvetett bizonyítás esetén. Közvetett a bizonyíték, ha nem vonatkozik eleve, egyenesen, nyíltan (kifejezetten) és perdöntő módon a bizonyítandó tényre, hanem csupán másik – egy vagy több, közbeeső, kisegítő – tényre mutat, ami azonban releváns, mert következtetés vonható belőle a bizonyítandó (perdöntő) tényre. A közvetett bizonyíték alapján megállapított ténynek arra kell alkalmasnak lennie, hogy önmagában, vagy más közvetett bizonyítékból nyert ténnyel együtt olyan további tényre adjon következtetési lehetőséget, aminek alapján a bizonyítandó tény is megállapítható.⁶¹ A közvetett bizonyítás ezért valójában tényből tényre következtetés. Közvetett bizonyíték esetében a lényeg nem a bizonyíték mibenléte, hanem a más bizonyítékhoz kötődés. Ehhez képest, amíg közvetlen bizonyíték esetében csupán a hiteltérdeklőség a ténymegállapítás feltétele, közvetett bizonyíték esetében vizsgálható a ténybeli következtetés helyessége is. Ilyenkor ugyanis a következtetés, illetve annak eredménye pótolja a közvetlen bizonyíték érzékelésen, észleleten alapuló (hitelt érdemlőnek tartott) tartalmát. A bizonyítandó tényre vonatkozó megállapítás lényege ténybeli következtetés. Ezért eredményez a téves következtetés megalapozatlanságot.

Ezzel összhangban elengedhetetlen, hogy a ténybeli következtetést bíróság végezze és egyaránt rögzítse, hogy miből mire vont következtetést.⁶² Nyilvánvaló, hogy mindezt ugyancsak a határozat indokolásában teheti meg az első fokon eljáró (tény) bíróság. Ehhez kapcsolódóan „töretlen ítélkezési gyakorlat, hogy el kell határolni az észleleten alapuló vallomást a következtetésekre alapított előadástól.”⁶³ Ez az elhatárolás is a határozat történeti tényálláson kívüli részét képezheti.

Ehhez képest a közvetett bizonyíték elfogadhatósága kapcsán, illetve a közvetett bizonyítás esetében egyaránt vizsgálható a tény-, illetve tárgyszerűség, a logikai zártság és a formállogika ellensúlyaként a relevancia. A következtetés tényyszerűsége azt jelenti, hogy az adott közvetett bizonyíték, bár nem a bizonyítandó, viszont olyan tény észleletén alapul, ami mint alapadat hiteltérdeklő, észszerű érveléssel indokolt, igazolt

⁵⁶ Kúria Bhar.II.1.491/2021/10.

⁵⁷ Kúria Hkf.III.331/2022/41. [BH 2022.318].

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Kúria Bhar.III.1.436/2018/8. [EBH 2019.B.9.].

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Kúria Bhar.III.1.475/2011/8.szám.

⁶² Uo.

⁶³ BH 1958/7. szám 1985. számú eset.

és okszerű következtetés levonására alkalmas. Ha a közvetett bizonyíték forrása tárgyi bizonyítási eszköz, annak szintén vizsgálendő a hitelérdeklősége, ezen belül keletkezése, állapota, helye, illetve fellelésének körülménye, valamint következtetésre alkalmassága. Itt jegyzi meg a Kúria határozatában, hogy tény-, és tárgyszerűség hiányában a közvetett bizonyítás csupán következtetésben merül ki, ami elégtelen ahhoz, hogy eredménye a közvetlen bizonyítással egyező bizonyosság erejű legyen.⁶⁴

A következtetés logikai zártsága azt jelenti, hogy a közvetett bizonyíték a belőle következő, vagy a más közvetett bizonyítékból nyert ténnyel együtt

– egyedül (kizárólag) a bizonyítandó tényre következtetést biztosítja; és nincs olyan további tény, vagy körülmény sem, ami mindezt cáfolná, vagy kétségessé tenné;

– kizárja vagy cáfolja a nem a bizonyítandó tényre, vagy attól eltérő, azzal ellentétes következtetés (más verzió) lehetőségét.⁶⁵

Közvetett bizonyítás esetében a bizonyítandó tény igazolása mellett, nyilvánvalóvá kell tenni azt is, hogy egyedüli, ami az ellentétes körülmény, lehetőség kizárását, cáfolását jelenti. Közvetett bizonyíték valamely tény bizonyítására csak akkor alkalmas, ha a bizonyítandó tényen kívül minden más tény lehetőségét kizárja.⁶⁶ Ezen 'igazolás' ugyancsak a határozat tényálláson kívüli indokolásából kell, hogy következzen.

A relevancia pedig azt jelenti, hogy bár önmagában közvetett bizonyítékból nem vonható kizárólagos következtetés a bizonyítandó tényre, azonban tartalma nem zárja ki eleve a bizonyítandó tény időbeli, térbeli, illetve egyéb fizikai környezetéhez tartozását. Következésképpen összefüggése a bizonyítás tárgyával észszerű alapon áll. Nem kizárólag vélemény, feltevés alapú, és a bizonyítandó tény tárgyi oldalához is kötődő. Az észszerű összefüggésről is a tényálláson kívüli indokolásban kell számot adni, annak ellenőrizhetősége részben a felsőbb bíróságok, részben az eljárás résztvevői irányába hordoz eljárási érdeket.

A közvetett bizonyítással és a bizonyítékértékelő elméletekkel kapcsolatban utalunk rá, hogy a hivatkozott precedensdöntés

elsősorban az ún. láncelméleten alapszik, mely az ún. „sodronyelmélet, „hálóelmélet” és a bizonyítékok szinergiájának (együtthatásának, kapcsolódásának) elve mellett valóban hordozhat értékes és hasznos szempontokat, de a láncolati folyamatban egy láncszem kiesése, azaz egy, a tényállás megállapításához vezető folyamatban meghatározó bizonyíték kirekesztése vagy elvetése nem feltétlenül dönti meg a ténymegállapítást.⁶⁷ A precedensdöntésben foglaltakat osztjuk, de hangsúlyos, hogy léteznek más bizonyíték-értékelési elméletek is, melyek a láncelmélet nem alkalmazhatósága esetén még lehetőséget teremtenek a megfelelő következtetések levonására a ténybeli következtetések során.

Zárszavak

Amint láthattuk, a ténykérdések és a jogkérdések a ténymegállapítási folyamatban részben elkülönülnek és eltérő vizsgálatot, revíziót igényelnek a másodfokú eljárásban, megkülönböztetve az anyagi és eljárásjogi sérelmeket és orvoslásuk módjait, lehetőségeit, mely eljárási eszközök értelemszerűen a felülvizsgálati eljárásban is megjelennek. A tényállás megalapozottsága továbbra is változatlanul törvényi és társadalmi elvárás az ítélettel szemben, hiszen az biztosíthatja a tisztességes eljárást és az igazságosságot is kifejezésre juttató, a valóságnak megfelelő bírói döntést. A megalapozott tényállás rögzítésének vannak azonban törvényi akadályai, melyek egy részben az elsőfokú eljárásban jelentkeznek a bűnösséget beismerő nyilatkozat elfogadása esetén a vádhoz mérten, másrészt a másodfokú eljárásban a korlátozott felülbírálatnál, vagy akár a felülvizsgálati eljárás tényálláshoz kötöttsége is itt említhető. Az eljárás hatékonysága, célszerűsége és gyorsítása, a megsemmisítő döntések elkerülése érdekében a jogalkotó a ténybeli revíziót egyes esetekben, a részletezettek szerint kizárja, mindez azonban nem változtat azon, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás, ami a tények igazságára törekvést is magában foglalja.

⁶⁴ Kúria Bhar.III.1.475/2011/8.szám.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ BH 1975.164., 2003.145.

⁶⁷ Tóth Mihály: Közvetett bizonyítás, preconcepciók és előítéletek, In: *A büntetőítélet igazságtartalma* (Erdei Árpád szerk.), Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 78–82.